

Under stadig skælven

Anders Juhl Rasmussen

Under stadig skælven

Peter Seebergs arkiv og værk

Syddansk Universitetsforlag 2018

University of Southern Denmark Studies in
Scandinavian Languages and Literatures vol. 142

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2018

Sats og tryk: Specialtrykkeriet Arco

Omslag: Dorthe Møller

Forsidebillede: Peter Seeberg. Portræt af Jesper Dijohn.
(Peter Seebergs arkiv: 14)

Bagsidebillede: Peter Seebergs rejsekuffert med et udvalg af
konvolutter sendt til adresser, forfatteren har boet på
gennem sit liv (Peter Seebergs arkiv: 15.1.1)

Bogens illustrationer gengives med venlig tilladelse fra
Katrine Ussing og Mathias Ussing Seeberg.

ISBN 978-87-408-3176-4

Udgivet med støtte fra:

Institut for Kulturvidenskaber, SDU

Landsdommer V. Gieses Legat

Statens Kunstfonds Projektstøtteudvalg for Litteratur

VELUX FONDEN

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller
anden mangfoldiggørelse af denne bog
er kun tilladt med forlagets tilladelse eller
ifølge overenskomst med Copydan

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

5230 Odense M

www.universitypress.dk

Indhold

Indledning.....	7
-----------------	---

FØRSTE DEL

Kapitel 1 · Arkiv, intertekstualitet og receptionshistorie	
Litterære forfatterarkiver.....	15
Peter Seebergs arkiv.....	22
En arkiv-poetik?.....	33
Arkiv og intertekstualitet.....	39
Seebergs litterære arbejdsform.....	51
Intertekstualitet i “Eftersøgningen. Roman”.....	56
Seeberg i Nietzsche-receptionen.....	70
Nietzsche i Seeberg-receptionen.....	80
Den produktive modsætning.....	85

ANDEN DEL

Kapitel 2 · Zarathustras immoralisme	
Berlin 1943.....	95
Ungdomsforfatterskabet.....	102
Gymnasiestilen “Adolf Hitler”.....	115
Ole Wivels Zarathustra.....	122
Heretica-kredsens Hölderlin.....	131
Anti-nationalisme og æsteticisme.....	139
“PS”.....	149

Kapitel 3 · Dionysisk visdom	
Nietzsches Nachlass	155
Dionysos-guden	159
Illusionerne	165
Amor fati i “Firbenets lille glædessang”	173
Den evige genkomst i “Regatta”	178
“Mariæ lovsang” mellem Kristus og Dionysos	181
Kapitel 4 · Hverdagslivets filosofi	
Magisterkonferensspecalet	185
Vilhelm Ekelund og Carl Roos	192
Livets filosofi	197
“Ernæring”	202
“Individualisme”	207
“Selvovervindelse”	212
Selvopgøret med Bipersonerne	220
Ariadne-motivet i <i>Fugls føde</i>	235
Kapitel 5 · Nihilismens (op)løsning	
Nihilismen som sygdom	247
Wittgensteins sprogfilosofi og “Patienten”	250
Et mystisk Intet	261
Det tvetydige associationsrum i <i>Hyrder</i>	267
“Kristus. En dramatisk skitse i tyve scener”	288
Trianguleringen i <i>Ved havet</i>	291
Konklusion	313
Noter	325
Summary in English	349
Taksigelse	357
Appendiks: “Adolf Hitler”	359
Illustrationer	365
Bibliografi	407
Personindeks	427

Indledning

Denne videnskabelige monografi er resultatet af et længerevarende arbejde, der begyndte i foråret 2012, og som undervejs er blevet afbrudt et par gange. VELUX FONDEN bevilgede penge til en videnskabelig udgave af Peter Seebergs samlede prosafiktion til udgivelse ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, og fonden bevilgede samtidig penge til et postdoc-projekt om Seebergs arkiv og værk ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet. Jeg har udnyttet de enestående arbejdsbetingelser til at studere forfatterens enorme og ejendommelige arkiv beliggende på Hald Hovedgaard ved Viborg. Ved siden af disse arkivstudier tilskyndede gennemlæsningen af sekundærlitteraturen i forbindelse med redigeringen af den tekstkritiske udgave mig til at fremsætte min egen tese om sammenhængen mellem evangelium og nihilisme hos Seeberg. Alt det følgende er således også skrevet i en tilstræbt konstruktiv dialog med den hidtidige forskning.

Om monografiens titel er der at sige, at den gentager Peter Seebergs eget påfund, da han tilføjede “under stadig skælven”, forkortet “uss”, til dannelsen af Den Litterære Institution i 1983, en institution, hvis hovedformål var at bevare og styrke bogens vilkår i den tiltagende konkurrence med nye medier og teknologier. Seeberg formulerede opgaven i *Berlingske Tidende* 28. november 1983 under henvisning til, hvor vanskeligt det havde været at skaffe midler til den tekstkritiske udgave af Sophus Claussens digte. Muligvis er selve ordet “skælven” en allusion til Claussens mytiske digt “Imperia” trykt i *Danske Vers* (1912), hvis fjerde strofe indledes epigrammatisk: “Alt er unyttigt undtagen vor Skælven”. Claussen har i et privat brev omtalt digtet som et “Stykke Jordskælvs-Poesi”, og dette er blevet udlagt i forlængelse af jordskælvet som en dionysisk tildragelse, der på en og samme tid er nedbrydende

og genopbyggende.¹ Beslægtet hermed har Vilhelm Andersen i sin karakteristik af Dionysos-dyrkelsen blandt nordiske forfattere i *Bacchuset i Norden* (1904) formuleret det dionysiske som en "skælven": "Det dionysiske Standpunkt, der egentlig slet ikke er noget 'Standpunkt', men en bestandig Uro, er netop denne Skælven mellem Liv og Død, en dæmonisk Tilstand, som Platon siger, midt imellem det dødelige og det udødelige ..."²

Uanset hvilken skælven Seeberg måtte have haft i tankerne, da han stiftede Den Litterære Institution *uss*, bruges udtrykket her som en første udpegning af forfatterens egen stadige skælven mellem et fra barndommen tillært evangelisk livssyn og så en siden ungdomsårene intensiv tilegnelse af Friedrich Nietzsches dionysiske filosofi. Monografien kunne have fået titlen *Kristus eller Dionysos*, hvis ikke det havde været direkte upassende for en behandling af Seebergs uhøjtidelige prosafiktion. Denne modstilling af evangelisk og dionysisk efterspores i det følgende som en kunstnerisk produktiv modsætning i forfatterskabet. Kendetegnende for sekundærlitteraturen om Seebergs forfatterskab er efter min opfattelse en påfaldende reduktionisme: Enten har man fastholdt en rent evangelisk fortolkning af værkerne, eller også har man anlagt en entydigt nietzscheansk tolkning. Har man i andre tilfælde hverken gjort det ene eller det andet, så har man undladt at påpege, beskrive og forstå denne bevidste skælven. Det er altså monografiens hovedtese, at de to mægtige og til dels modsatrettede livsanskuelser inden for den europæiske kulturs historie, nemlig kristendommen og nihilismen, konfronteres hos Seeberg med en klar bevidsthed om modsætningens potentiale.

Tesen om en produktiv modsætning som skabende kraft i forfatterskabet er som nævnt fremsat på baggrund af studier i Seebergs arkiv, ordnet og registreret i 2005. I arkivet findes der en række upublicerede tekster om Nietzsche, ikke mindst et magisterkonferensspeciale fra 1950 om livs- eller eksistensfilosofien i *Morgenröthe* (1881). Ligeledes kan det studeres i Seebergs breve til nære forfattervenner som Carl-Göran Ekerwald og Thorkild Hansen, hvornår og hvad han læste af Nietzsche, og at Seeberg, trods det afgørende møde med Ludwig Wittgensteins sprogfilosofi i slutningen af 1950'erne, beholdt ham livet ud i sin eksklusive kanon – sammen med Bibelen. Kendskabet til Seebergs efterladte og åbenlyst ufuldstændige bogsamling, registreret af Katri-

ne Ussing og Mathias Ussing Seeberg i 2015, som jeg indtil videre er den eneste uden for familien, der har haft adgang til, giver yderligere indsigt i arten af hans læsning og livssyn.

Monografien har således til formål at dokumentere, analysere og diskutere, hvordan filosofiske, religiøse og litterære kilder bearbejdes i Seebergs forfatterskab. Mit analytiske fokus er særligt de fire romaner *Bipersonerne* (1956), *Fugls føde* (1957), *Hyrder* (1970) og *Ved havet* (1978). Desuden inddrages samlingen *Eftersøgningen og andre noveller* (1962) foruden kortprosaen i de sene samlinger fra og med *Dinosaurusens sene eftermiddag* (1974). Yderligere tekster kunne være inddraget, men det er min vurdering, at en udvidelse af materialet ikke ville bidrage substantielt til argumentationen for og demonstrationen af gyldigheden i tesen om den produktive modsætning i forfatterskabet. Fremstillingen hævder ingen steder at give den endegyldige fortolkning af de skønlitterære værker, der behandles. Med inddragelse af arkivets talrige (trykte som utrykte) manuskripter, oversættelser og papirer foruden den efterladte bogsamling tegnes til gengæld et tilstræbt fuldstændigt billede af Seebergs intellektuelle orientering.

Bogen er delt i to, hvoraf første del er orienteret mod arkivet og anden del mod værket. Første del indledes med en historiserende skitse over danske litterære forfatterarkiver samt en redegørelse for Seebergarkivets historie fra grundlæggelsen i begyndelsen af 1970'erne til ordningen i 2005. Der antydes dernæst en poetologisk sammenhæng mellem Seebergs såkaldte "totalarkiv", hvori alt tilsyneladende er gemt, og det ikke-hierarkiserende virkelighedssyn i hans (sene) forfatterskab. Mine værkanalyser af intertekstualitet er inspireret af metodologien hos Gérard Genette, men også af den genetiske kritik; en metode til analyse af manuskripter, som i de senere år er udviklet af især Dirk Van Hulle. Den litterære arbejdsform hos Seeberg indkredses på baggrund af det omfattende manuskriptmateriale til det ambitiøse og aldrig realiserede romanprojekt *Eftersøgningen* i 1959-60. Karakteristisk for denne arbejdsform er, at de læste kilder transformeres betydeligt gennem skriveprocessen til den trykte tekst, hvorfor der kun sjældent genkendes deciderede citater og allusioner i Seebergs prosafiktion. Nietzsche er utvivlsomt den af alle intertekstuelle kilder ved siden af Bibelen, der har betydet mest for prægningen af Seebergs livssyn, hvorfor der afslutningsvis i første del redegøres for hans placering i den danske

Nietzsche-reception. Derefter følger en redegørelse for Nietzsches placering i Seeberg-receptionen, inden kapitlet afrundes med formuleringen af tesen om den produktive modsætning mellem et evangelisk og et nihilistisk livssyn som konstituerende for forfatterskabets egenart.

Andel del giver en kronologisk gennemgang af Seebergs studier i Nietzsches filosofi fra den første læsning af *Also sprach Zarathustra* omkring 1940 til oversættelsen af de dionysiske aforismer fra *Nachlass* i 1946 og frem til konferensspecalet om *Morgenröthe* i 1950. Min gennemgang af Seebergs skønlitterære forfatterskab er sekundær hertil. Dog er en kronologi bibeholdt for analysen af de fire romaner, der meget vel kan opfattes som hjørnesten i det samlede værk.

Andet kapitel behandler således Seebergs tidligste læsning af den digteriske *Also sprach Zarathustra* (1883-85), hvis overmenneskebegreb i forening med Friedrich Hölderlins præ-romantiske digtning og Oswald Spenglers dystopiske historiefilosofi løber sammen i en overmenneske- og genidyrkelse, som kommer til udtryk i et utrykt ungdomsforfatterskab på tolv titler fra perioden 1942-43 og i en gymnasiestil om Adolf Hitler. En undersøgelse af disse dokumenter i arkivet bidrager med væsentlig ny viden til den hidtidige forklaring om, hvorfor Seeberg som 18-årig valgte at rejse til Berlin som Tysklandsfrivillig i juni 1943. Undersøgelsen giver desuden et ændret perspektiv på nødvendigheden af debutromanens begreb om "bipersonerne" i verdenshistorien. Seebergs tidligste Nietzsche-læsning i forbindelse med ungdomsforfatterskabet sammenlignes med, hvad vi ved om Ole Wivels tidligste læsning af *Zarathustra*, og Seebergs læsning af Hölderlin sammenlignes med andre *Heretica*-forfatteres læsning heraf såsom Thorkild Bjørnvig og Tage Skou-Hansen. Til forskel fra de nationaltsindede og toneangivende humanister i efterkrigstiden fastholdt Seeberg – godt skjult – en nietzscheansk immoralisme og en anti-national kosmopolitisme.

Tredje kapitel forfølger Seebergs Nietzsche-reception og behandler oversættelsen i 1946 af Nietzsches dionysiske aforismer fra især det utrykte *Nachlass*, hvilket markerer et brud med det utrykte ungdomsforfatterskabs overmenneskebegreb. Det dionysiske bestemmes ud fra Nietzsches debutskrift om den græske tragedies "fødsel", hvori dionysisk og apollinsk sættes over for hinanden som en dynamisk modsætning. Begrebets relevans for Seeberg efterspores i en fortolkning af illusionernes uundgæelighed i en novelle fra *Eftersøgningen*. Nøglebe-

greber fra Seebergs Nietzsche-oversættelse som *amor fati* og “evig genkomst” genkendes forskellige steder i den sene prosafiktion i form af eksplicit citat og allusion eller bare diskret ordspil.

Fjerde kapitel fortsætter i Nietzsche-sporet med en forholdsvis minutiøs gennemgang af det utrykte konferensspeciale fra 1950 om *Morgenröthe*; herunder dets forudsætninger hos dels den svenske forfatter Vilhelm Ekelund, dels germanisten Carl Roos. Mit valg af overskrifter, “ernæring”, “individualisme” og “selvovervindelse”, følger konferensspecialets tre store kapitler. Seebergs nysgerrighed over for den særlige livs- eller eksistensfilosofi i *Morgenröthe* og skiftet fra et elitært til et egalitært menneskesyn er den filosofiske baggrund for det hidtil ubemærkede selvgør, der finder sted i og med *Bipersonerne*. Debutromanens egalitære overmenneskefigur er en hjemløs balter, og hele fortællerperspektivets opmærksomhed rettes mod hverdagens gøremål i det undergangstruede Berlin, november 1943. *Bipersonerne* er samtidig en krystallisering af modsætningsforholdet mellem (danskeren) Sims dionysiske lyst ved at overvære byens undergang og denne balters næstekærlige barmhjertighedshandlinger. Den følgende, korte roman, *Fugls føde*, fortolkes ud fra det nietzscheanske Ariadne-motiv, som Seeberg selv havde udpeget i oversættelsen af de dionysiske aforismer, dvs. at Dionysos (som Ariadne i den græske myte) hjælper mennesket ud af nihilismens labyrint ved – imod forventning – at føre det længere ind i den. Den dionysiske “håndsrækning”, Hiffs tilbyder den passive Tom, modstilles evangeliernes løfte om menneskets frelse.

Femte kapitel tager udgangspunkt i et utrykt essay om nihilismen fra 1957, hvori synspunktet groft sagt er, at det moderne, gudløse menneske er en “patient”, der lider under den europæiske nihilisme. Kuren mod patientens sygdom finder Seeberg under en intens læsning af Wittgensteins sene sprogfilosofi, hvilket på overraskende vis giver sig til kende i novellen “Patienten” fra *Eftersøgningen*. Med støtte i den efterladte, private bogsamling undersøges det videre, hvorvidt de iøjnefaldende formuleringer om “intet” og “ingenting” i Seebergs sene fiktionsprosa henter deres forklaringskraft i den mystiske tradition. Den gennemsymbolske roman *Hyrder* fortolkes i modsætningsforholdet mellem Nietzsches græske (kunstner)guder, Apollon og Dionysos, og så den kristne gud under løbende diskussion med en sekundærlitteratur, der er splittet i fortolkningen af romanens livssyn. Kapitlet

afsluttes med en fortolkning af *Ved havet* som en triangulering af de tidlige romaners modsætningspar (Sim og balteren i *Bipersonerne*, Tom og Hiffs i *Fugls føde*) i triaden af karaktererne Friedrich, Abraham og Biggie. Endnu en gang pointeres modsætningen mellem dionysisk og evangelisk, denne gang i parret med de sigende navne Friedrich og Abraham, omend attributterne typisk nok krydses inden for romanen, så Friedrich står for det evangeliske, og Abraham for det nietzscheanske, og i forening med skørtejægeren Biggie kommer denne helhed nok tættest på essensen af den seebergske livs- eller eksistensfilosofi.

Angående titler og citater er praksis i det følgende den, at værk-titler altid gengives på originalsproget, men at der konsekvent citeres fra sekundærlitteraturen på dansk, hvor der findes en pålidelig dansk oversættelse, og for de franske værkers vedkommende på engelsk, hvor dette ikke er tilfældet. Kun de tyske citater har jeg oversat til dansk i noten. Alle henvisninger til dokumenter i Seebergs arkiv gives løbende, og en samlet oversigt over det anvendte arkivmateriale findes i bogens bibliografi. Et utrykt dokument fra Seebergs ungdom, nemlig den omtalte – og omdiskuterede – gymnasiestil om Adolf Hitler, findes transskriberet i et appendiks. Et mindre udvalg af dokumenter fra Seebergs hånd (i Thorkild Hansens arkiv) og fra Seebergs arkiv er gengivet bagerst i en selvstændig sektion.